каф. философ. РК 2 пб

Індекс 74299

2005 ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА

3

Барбара Скарга

СКАРГА Барбара — габілітований доктор філософії, ординарний професор, член-кореспондент Польської академії наук, головний редактор часопису "Етика". Сфера наукових інтересів — історія філософії (позитивізм, сучасна французька філософія), метафізика.

КІЛЬКА СЛІВ НА ЗАХИСТ МЕТАФІЗИКИ[1]

"Сучасний філософ, який ніколи не відчував себе шахраєм, - це мислитель настільки поверховий, що його твори, мабуть, не варті того, щоб їх читати". Такими словами починається книжечка Лешека Колаковського "Horror metaphysicus". Найбільшим шахраєм був би, звичайно, філософ, який займається метафізикою. Як можна ставитися до цієї дисципліни серйозно після критики Г'юма, а особливо Канта? Адже це Г'юм казав, що метафізичні поняття — виплоди уяви; це Кант нагадував, що у метафізиці можна патякати про всілякі дурниці, не боячись того, що тебе звинуватять у брехні. Метафізик, який, незважаючи на критику цих великих філософів Просвітництва, а також Огюста Конта та цілої плеяди позитивістів та неопозитивістів, хоче забути про їхнє існування, може здатися сліпцем або дурнем. Тим часом метафізики почуваються досить непогано, а сьогодення, немовби наперекір усім раціональним аргументам, внесло пожвавлення саме в їхню дисципліну. Можливо, ці аргументи втратили частину своєї сили? Якщо це справді так, то філософське сумління змушує нас придивитися до них ще раз. Щоправда, побутує думка, що розгляд цих аргументів є

[1] Переклад зроблено з неопублікованого рукопису, люб'язно наданого авторкою. — *Прим. перекладача.*

© Б.Скарга, 2005
© Переклад з польської О.Яковини, 2005

цілковито зайвим, шо слід займатися своєю справою - як, наприклад, робить це митець, який не ставить питань про сенс кого мистецтва, а натомість творить. Тим паче, що метафізика, па думку того самого Канта, "у своїх головних рисах закладена в нас самою природою, можливо, навіть більше, ніж будь-яка інша наука"[1]. Проте природа обдарувала нас різними якостями, Іалеко не всі з яких можна оцінити позитивно. Тому я переконана, що якщо хтось хоче займатися метафізикою, він повинен робити це свідомо, знаючи її вразливі місця та переваги.

У цій короткій статті я не маю можливості навести весь перелік аргументів, висунутих проти метафізики. їх спробував зібрати у своєму рефераті Богдан Хведенчук. Я наведу їх дещо інакше, а також додам ще й інші, проте не зупинятимуся надто довго на критиці, яка, звичайно, добре відома філософам. Найбільш суттєві аргументи можна поділити на три групи, що мають неоднакову силу. Найсильніші аргументи, які належать до першої групи, доводять, що метафізика не відповідає критеріям науковості. Аргументи другої групи вказують на відсутність розвитку цієї дисципліни, а третьої — посилаються на такі поняття, як суспільна користь, відмовляючи метафізиці у будь-якій позитивній ролі в індивідуальному та суспільному житті.

Спробуємо придивитися до цих аргументів пильніше, особливо до аргументів першої групи. Виходячи із засновку, що метафізика претендує бути наукою, критики стверджують, що предмет її досліджень є беззмістовним. Метафізичні поняття не мають якогось реального предмета й тому являють собою лише мовну гру, яку ведуть на дуже високому рівні абстракції, але яка не дотична до емпірії. Метафізики абсолютно не турбуються про те, чи має ця гра бодай якийсь позамовний смисл. Через це метафізика поринає у проблеми, які неможливо розв'язати. Кант давно це помітив, сказавши, що у ній можна легко довести істинність двох суперечливих суджень. Отже, вона не дає нової інформації й не примножує знань, переймаючись радше фіктивними проблемами, джерелом яких є мовні зловживання. Понад те, пам'ятаючи про те, що критерій істинності можна

[1] *Кант И.* Пролегомени. — М., 1993. — С.8.

застосовувати тільки щодо висловлювань, які констатують факти, тобто до тих, які говорять щось про дійсність, метафізики намагаються розглядати свої судження, що мають чи то суш формальний, чи то емоційний характер, як згадані вище висловлювання. Отже, вони самі себе вводять в оману.

Фанатичні прибічники "наукової" філософії готові ставитися до метафізики як до певної інтелектуальної авантюристки або, у будь-якому разі, як до анахронічної гри, що вперто намагається розглядати теми, вже давно опрацьовані такими науками, як космологія, психологія, фізика або соціологія, не помічаючи того, що вона втратила свою сферу досліджень, поступившись нею іншим, набагато більш ефективним різновидам пізнання. Їй нічого іншого не залишається, як робити висновки з наукових результатів там, де наука не хоче їх робити, побоюючись довільності та висування фальсифікованих гіпотез. Робити це метафізиці, звичайно, дозволено, хоча її домисли не мають ніякого значення для розвитку знань. Врешті-решт, варто сказати прямо, що метафізика завжди шукала й шукає трансцендентного, що вона -- це закамуфльована віра у Бога, спроба раціонального доведення Його існування. Метафізика — це віра, яка не хоче зізнатися у цьому самій собі.

Звинувачення висувають на адресу не лише предмета метафізики, але й її методу. Отже, їй передусім бракує раціональних способів пошуку істини, вона дає волю уявленню, вводить апріорні тези, яких не в змозі обгрунтувати. Відсутність доказів дискваліфікує її остаточно. У метафізиці панують довільність, творча винахідливість, фантазія, з чого випливає, що вона — не наука, а щось на зразок поезії.

Аргументи другої групи, що підкреслюють відсутність розвитку метафізики, можна стисло окреслити словами Канта: "Видається майже смішним те, що тоді як будь-яка інша наука невпинно рухається вперед, метафізиці, яка хоче бути самою мудрістю й до пророкувань якої звертається кожен, весь час випадає тупцювати на одному місці, не роблячи жодного кроку вперед"[1]. Метафізика не відійшла від проблем Платона та Арістотеля, а останнім часом навіть вихваляється поверненням до досократиків — і це за доби молекулярної біології, ядерної

[1] Там само.

фізики та всезагальної комп'ютеризації. Справді, прірва між нею та наукою здається сьогодні нездоланною.

Нарешті, супротивники з третьої групи просто кажуть: від будь-якого знання суспільство має користь; тож чи воно має хоч яку-небудь користь від метафізики? Якщо її існування і впливає якось, то виключно негативно, оскільки одним з джерел метафізичних проблем є людський потяг до таємниці, до чогось незвичайного, незрозумілого, такого, що виходить за межі досвіду. Цей потяг породжує забобони, а метафізика постає як немовби інтелектуальна форма забобону, яка не сприяє прогресові, а, навпаки, перешкоджає йому. Другим джерелом метафізики є людські страхи та нездійсненні бажання. Отже, вона виникає із "страху та терору". Метафізика може мати компенсаторний характер, проте визнання її терапевтичної ролі не означає, що їй слід приписувати пізнавальну вартість. Зрештою, свідомий індивідуум повинен шукати ліки від своїх психічних проблем у знанні, а не у введенні себе в оману завдяки фантазіям.

Коли ми чуємо подібні аргументи, виникає бажання капітулювати перед ними, оскільки вони здаються незаперечними. Понад те, якби ми намагалися заглибитися в цю критику (яка у своїх окремих варіантах часто буває влучною та вдумливою), ситуація захисника метафізики могла б видатися нам безнадійною й навіть неправдивою. Скептицизм -- гостра зброя, і протидіяти їй важко. Критично-скептичний підхід властивий сучасній філософії, проте, як писав Колаковський, "скептик не обов'язково має бути непомильним", а критик не повинен шкодувати критиків. Таким чином, для початку відзначимо, що наведені аргументи проти метафізики грунтовані на певній, далеко не завжди доконечно висвітлюваній, концепції світу та людини. Дійсність у ній обмежено конкретними предметами та відношеннями між ними. Ці відношення можна констатувати та виражати у вигляді загальних законів. Виняток не становлять також стосунки між людьми, з чого випливає можливість розвитку таких наук, як соціологія, економіка або юриспруденція. Цей типово позитивістський світогляд підкреслює значення фактів і цінує тільки знання, базовані на них. Сьогодня ця позиція вже не настільки вузька, як у XIX сторіччі: часто поряд з нею постає критичне ставлення до емпіризму та визнання ролі

теоретичних досліджень у формуванні науки. Проте й до сьогодні її прибічники зазвичай висувають різного роду гіпотези, висловлюючись на користь чи то послідовного номіналізму, чи то, у крайньому разі, конвенціоналізму, не відмовляючи ідеям та цінностям в автономному існуванні. Реїзм Котарбінського - один з найрадикальніших варіантів такої позиції. Варто зазначити, що ця позиція є наслідком метафізичних переконань, істинність яких неможливо довести за допомоги засобів, рекомендованих її прибічниками, хоча ці переконання випливають самі по собі, що й становить їхню силу. Проте дійсність є значно багатшою. Вона не підлягає позитивістським обмеженням, хіба що ми відмовимо в існуванні таким реаліям, як суспільство, держава, право, нації, міфи, суспільні та релігійні уявлення та тенденції, зрештою, мова з її багатющим поняттєвим змістом. Не всі різновиди понять можна звести до предметів або до відношень між ними, що люди науки сьогодні, як правило, добре розуміють.

Спробуємо, проте, розібратися в окремих звинуваченнях, головне з яких стосується науковості метафізики. Звинувачення це є беззмістовним. Воно виходить із засновку, що єдиним знанням є наука й тільки наука. А таке твердження є хибним. Наука є найбільш усталеним типом знань, проте це не означає, що всі наші пізнавальні можливості обмежено виключно нею. їй не належить також монополія на істину, і вона не є для істини останньою інстанцією — хоча б тому, що не їй вирішувати, що є істина. Цим питанням займається метафізика. Фактом залишається й те, що впродовж історії критерії науковості змінювалися. Наприклад, у середньовіччі метафізика чудово відповідала тодішній моделі науки. Проте шляхи розвитку науки та філософії розійшлися, внаслідок чого вони рушили у різних напрямках, по-різному формулюючи свої предмети дослідження та методи пошуку істини. Цей процес, як я намагалася колись показати, був плідним для кожної з галузей знань, які ми розглядаємо. Метафізика, поза будь-яким сумнівом, є знанням, але іншого плану - • вона має свої підстави й діє на більш високому рівні узагальнення. Вона цікавиться не тими чи тими предметами, але предметом як таким, не різновидами буття, але власне буттям, не людьми, але людиною. Вона не може також підпорядкувати себе досить мінливим вимогам науки, оскільки,

подібно до інших філософських дисциплін, вона покликана критично досліджувати ці вимоги, досліджувати власне підстави наукового знання та його передумови — найчастіше приховані. Відповідно, вона стоїть вище від науки. Ми маємо усвідомлюваги, шо питання про смисл критеріїв науковості є питанням філософським, і розв'язати його засобами самої науки неможливо.

Отже, метафізика є особливим, незалежним від науки типом знання, який, проте, може встановлювати з наукою зв'язки (й установлює їх). Проте це — інша проблема, заторкувати яку у межах цієї статті я не маю наміру.

Як і будь-яке знання, метафізика має інтенційний характер: вона звернена до чогось. Відповідно, вона має й свій предмет. Упродовж історії цей предмет змінювався, по-різному формулювався. Але навіть якби він був пустопорожнім поняттям, ми могли б розглядати його у можливих смислах, виводяче *епохе* від існування. І така дослідницька процедура була б цілком виправданою. А той погляд, згідно з яким "розумна метафізика є неможливою, оскільки вона виходить за межі досвіду, — писав Бохенський, -- є найпершим забобоном стосовно неї. Адже кожна хоч трохи розвинена наука часто розмірковує про предмети, не доступні для досвіду. У природничих науках вони навіть мають свою назву -• "теоретичні предмети"[1]. Зрештою, традиційним предметом метафізики є буття, тривання, існування, причому не лише існування в усіх його проявах, тобто якостях, призначеннях, обмеженнях та умовах реалізації (хоча метафізику цікавить і це), але сам факт існування — найбільш безпосередньо даний нашому досвіду та найбільш загадковий. Таким предметом ми не можемо нехтувати. Адже ми — єдині істоти, які знають, що вони є, і ставлять перед собою питання: що означає бути? Сутність, буття — не пустопорожні поняття. Вони мають свої конкретні предмети. Це первинні факти нашого досвіду, які водночас настільки специфічні, що перед ними безсилі всі процедури наукового дослідження. Філософи не без задоволення нагадують критикам, що, прагнучи констатувати існування найрізноманітніших тіл, поняття яких було отримано шляхом математичних спекуляцій, всі науки мовчазно передбачають буття

[1] *Бохенский Ю.М.* Сто суеверий. - М., 1993. — С.8.

як таке, й що самим поняттям існування вони зобов'язані філософським визначенням. Понад те, вони оперують цілим набором термінів, що їх виробила метафізика, досліджуючи буття, оскільки саме метафізика, яка ставить перед собою питання буття, ввела поняття сутності та акциденції, необхідності та випадковості, тотожності та відмінності, причинності та наслідкової залежності тощо. Ці поняття мають широке застосування при дослідженнях різного роду явищ, проте науки не аналізують їхнього значення, та й не можуть цього зробити. Це — завдання метафізики, оскільки саме вона піддала їх критиці, вказуючи на межі їх осмисленого використання.

Таким чином, предмет метафізичних досліджень не можна назвати пустопорожнім. Метафізичні міркування не є мовною грою. Вони стосуються найближчої для нас дійсності. Проте метафізика розуміє цю дійсність ширше, ніж точні науки. Зрештою, перш ніж висувати будь-які серйозні звинувачення, слід було б спочатку з'ясувати, як має звучати правильна відповідь на питання "Що таке дійсність?". А вже саме це питання має метафізичний характер. Адже саме метафізика займається як існуванням узагалі, так і проблемою онтологічного статусу різних ідеальних предметів, предметів культу, суспільних уявлень, предметів, даних через емпіричний досвід, тощо. Вона досліджує, що таке реальність і що є реальним. Можна сказати, що на більшість з цих фундаментальних питань і дотепер немає остаточної відповіді. Але доконечно розв'язаних питань не існує й у науці. Й хоча ці питання ставили від часів Арістотеля та Платона, дещо все ж таки в них змінилося. Сьогодні ми маємо цілковите усвідомлення багатозначності слова "є" та його функцій: від суто граматичної до екзистенційної. Ми знаємо, що висловлювання "Птах *(є)* - чорний" має інше значення, ніж висловлювання "Стіл стоїть *(є)* у кімнаті". Так само зовсім інакше слід розуміти висловлювання типу "Ми *є*" або "Це *є* істина". Проблему смислу цього *є* (тобто існування) не можна звести лише до семантики -- вона одразу виходить за її межі. Адже коротке ствердження стосовно того, що щось *є* істиною, приховує в собі широку епістомологічну та онтологічну проблематику, а передусім розуміння самої істини, яка є не тільки властивістю судження, але й питанням буття людської думки або навіть людського буття взагалі.

Метафізика не ставить фіктивних питань. Не можна також назвати її дисципліною анахронічною. Щоправда, у ній збереглися деякі постійні, фундаментальні теми, проте наголоси стосовно проблем, які вона порушує, суттєво зміщено. Тепер вона не займається головним чином космологією (як це було колись), а намагається аналізувати сутність людського буття та буття як такого, порушує питання про межі та різновиди досвіду, про межі раціональності, про онтологічний статус розуму тощо. При цьому вона оперує дещо іншими, ніж раніше, категоріями, приведеними у відповідність до розглядуваних проблем. Можна сказати, що у певному розумінні метафізика осучаснюється. У Ляйбніца або Декарта вона поставала в одній формі, у Гегеля - в іншій, у Бергсона або Гайдегера — ще в іншій. Якщо вона й поступилася науці якимись із своїх первинних сфер дослідження, то лише тому, що впродовж сторіч вона дедалі точніше формулювала свій предмет, вилучаючи з нього те, що є доступним різним методам наукового дослідження.

Питання анахронічності метафізики тісно пов'язане з питанням її прогресу. Ідея прогресу так заволоділа нами, що цінність для нас має тільки те, що динамічно розвивається. Проте людська самосвідомість та розуміння сенсу нашого існування не залежать від прогресу науки та техніки. Не варто також забувати, що наша чудова цивілізація часто використовувала й використовує техніку в злочинних цілях. Як я вже сказала, у метафізиці, а особливо у системі її понять, відбулися певні зміни. Проте мудрість виявляє себе у різні часи. І якщо вона вже мала свій прояв у давнині, то варто час під часу повертатися до неї, а повертаючись - збагачуватися. Рух думки розвивається у різних напрямках: до минулого — щоб узяти з нього все, що цінне, що слід згадати й ще раз продумати, — й до майбутнього. В інтелектуальній праці часті) трапляються повтори, але ці повтори забезпечують розвиток та інтерпретацію.

Залишається розглянути останнє питання, що стосується предмета метафізики, а саме звинувачення в тому, нібито вона завжди шукає трансцендентного. Це так. Але чи можна ставитися до цього прагнення метафізики, якому вона завжди підкоряється, навіть не намагаючись чинити спротив, як до чогось негативного? Чи не варто радше замислитися над тим, чому, коли ми ставимо питання щодо буття, щодо власного

існування, в наші міркування неминуче втручається те, що заведено називати трансценденталіями? За приклад можна взяти метафізику Гайдегера. Це -- велика проблема метафізики, а, можливо, й самого існування. Тож, знизуючи плечима у відповідь на неї, ми її не розв'яжемо.

Перейдемо до іншого питання, тобто до питання методу. Безперечним фактом є те, що наука сьогодні базована на добре розроблених методах як отримання результатів, так і їх верифікації. Значною мірою вона зобов'язана цим вдумливій філософській критиці. Відомо також, що, незважаючи на ці методи, базові тези науки -- це або аксіоми, або гіпотези, які добре реалізують у певних обмежених сферах емпіричної дійсності. Іноді ці сфери бувають завбільшки з нашу Сонячну систему. Проте це не означає, що ми маємо право приписувати таким гіпотезам абсолютну істинність. Сьогодні наука остерігається узагальнень, які забігають далеко вперед, так само як і догматизму, і не наполягає на тому, щоб її тези сприймали як усюдидіючі та незмінні. Вона більш обережна, ніж півсторіччя тому, оскільки знає, що навіть математика не позбавлена протиріч. Метафізика констатує дуже небагато, оскільки найголовніше в ній — це запитання. Ставлячи запитання й тим самим розглядаючи дедалі нові проблеми, вона намагається показати складність та багатоаспектність різних сфер дійсності, завдяки чому розхитує наші наївні уявлення про світ. Вона має характер проблемного знання. Внаслідок цього одне вдало поставлене запитання часто дає нам більше знань про світ, ніж попередні системи їх побудови. Й хоча деякі проблеми залишаються нерозв'язаними до сьогодні, але, як правило, проблематизація якоїсь тези, що її раніше визнавали за істинну, або якогось погляду, що його вважали незаперечним, стає відкриттям, великим кроком у розвитку людських знань, клином, забитим у мури догматизму. Скільки разів упродовж інтелектуальної історії Європи ці мури руйнували завдяки одному-єдиному слушному запитанню! Все це не означає, що метафізиці невідомі ствердні висловлювання. Звичайно, ці висловлювання мають гіпотетичний характер, але гіпотези належить обґрунтовувати, й тут виникає велика проблема обгрунтувань, допустимих у метафізиці, на яких я хотіла б дещо зупинитися.

Не заглиблюючись у різницю між доказом, обгрунтуванням, виправданням та іншими подібними поняттями, які складають теми численних дискусій логіків та методологів, скористаюся побутовим значенням терміна "обгрунтування" - терміна, який у мовному сприйнятті менш зобов'язує, ніж, наприклад, доказ. Адже слово "обгрунтування" свідчить лише про те, що щось не є безгрунтовним (безпідставним) й тому може бути прийнятним. Проте це підґрунтя (підстава) може бути дуже різноманітним, наприклад, моральним або таким, що схиляється до політичної прагматики. Підстави такого роду я не розглядаю. Мене цікавить тільки істина, тобто довід, на підставі якого тезу може бути визнано як істинну (хоча сьогодні нам добре відомо, що абсолютна істина є недосяжною, що ми можемо побачити лише її слід). Уже Сократ говорив про те, що встановити вагу якого-небудь предмета, його довжину або кількість частин легко - достатньо зважити, виміряти та порахувати; натомість у питаннях краси та потворності, добра та зла встановлення істини вимагає інших засобів, інакше також слід обґрунтовувати й результати. Далі Сократ говорив про роль діалектики у процесі встановлення істини. Сучасна теорія аргументації звертає увагу на важливість діалектики, колись запропонованої Сократом. Так уже заведено у дискусії, тобто у конфронтації висловлювань на користь певної тези або проти неї: з одного боку, ми можемо краще сформулювати цю тезу, щоб вона не викликала непорозумінь та асоціацій з тим, що може бути хибним, а з іншого - постає ієрархія аргументів — більш чи менш влучних, ієрархія доводів, яка дає нам змогу прийняти цю тезу з більшою мірою ймовірності. Саме аргументація створює грунт для логіки дій, логіки оцінних висловлювань, якої так не вистачало філософії першої половини XX сторіччя, змушеній — з огляду на прийняття нею надто вузького розуміння логіки • коливатися між абсолютизацією та скептицизмом, між ірраціоналізмом та позитивізмом -- позиціями, які у своїх крайніх проявах є такими далекими від розумного.

Саме з огляду на ці міркування як у науці, так і у філософії настільки важливими є різного роду семінари та конгреси. Мистецтво діалектики, що її розуміють у такий спосіб, наближає до істини та вказує на можливості її обгрунтування. Якщо ж ідеться про метафізику, то у цих дискусіях найчастіше увагу

звертають на два типи обгрунтувань, до яких я б додала третій, на моє переконання — найсильніший.

Перший з цих типів полягає у звертанні до досвіду в широкому розумінні, досвіду в його головній структурі. Існує певний різновид досвіду, в якому нам дане щось, що його ми сприймаємо як очевидне. Складність полягає в тому, де шукати гарантії цієї очевидності. Це велика проблема всієї теорії пізнання, й уже не раз філософам доводилося застерігати точні науки від наївного емпіризму, показуючи, що очевидність може бути оманливою. Проте метафізику характеризує те, що вона звертається не до речей і не до так званих фактів, але до того, що є загальним та суттєвим. Досвід, на який вона спирається, має ейдетичний характер. Іншими словами, у ході набуття такого досвіду наші переживання ведуть нас до якнайповнішого просвітлення свідомості, завдяки чому ми знаємо, що все дане є даним у своїх головних зв'язках, а отже, не вводить нас в оману, оскільки іншим бути просто не може. Ейдос являється нам з невідворотною силою. Ми не можемо сумніватися в тому, що свідомість належить до сутності нашого існування, що відсутність цієї свідомості є чимось патологічним. Ми не сумніваємося в тому, що наше існування вплетене у світ, який нас оточує і в який ми прийшли незалежно від свого бажання, що коли ми думаємо, ми завжди думаємо про щось, тощо. Метафізика шукає саме такого роду досвід -- первинний та сутнісний •• і при обгрунтуванні своїх тез посилається на нього.

Другий тип обгрунтувань випливає з тієї сили логіки, яка нас обеззброює. Кожна наука уникає протиріч, хоча ми знаємо, що цей постулат неможливо реалізувати доконечно. Протиріччя може виникати між різними групами понять. Метафізика, яка оперує поняттями вищою мірою загальними, усвідомлює, що смисловий зміст цих понять є неоднозначним та мінливим, оскільки людська думка постійно ламає мовні навички й шукає нового, більш досконалого вираження. Проте це не означає, що смисловий зміст понять може бути довільним — навпаки, можливі лише деякі змісти. Метафізичне висловлювання визнають обгрунтованим залежно від того, наскільки різко окреслено у ньому межі можливості й наскільки воно вточнює значення,

враховуючи їхню взаємну когерентність. Звернемося до прикладу.

Гегелівська теза про те, що чисте буття та чисте ніщо — одне й те саме, знаходить обгрунтування в аналізі поняття тотожності. Адже що означає абсолютна тотожність абсолютного буття? Тотожність, якщо її розуміти таким чином, перекреслює контакт буття з усім зовнішнім, робить його чимось замкненим, завершеним і водночас таким, що, не маючи можливості бути віднесеним до чогось відмінного від нього самого, стає чимось невизначеним, немовби геометрична точка, тобто нічим. Логіка цього гегелівського міркування напрошується з усією неминучістю. Вихід з проблемної ситуації, породженої цією тезою, потребував значної семантичної модифікації самого поняття тотожності, що, як нам відомо, зрештою стало предметом усієї філософії Гегеля. Проте мене цікавлять не запропоновані ним рішення, а власне порядок обгрунтування.

Перейдемо тепер до третього типу обгрунтувань. Для початку згадаємо, що, як я вже підкреслювала, метафізика є множинністю не стільки ствердних висловлювань, скільки запитань. Якщо вона й має ствердні висловлювання, то виключно ті, що намагаються відповісти на якесь конкретне запитання. Аналізуючи відповідь, необхідно повертатися до запитання, оскільки лише в його світлі, а також у світлі інших можливих відповідей, визначаємо цінність певної тези. Я не вірю в остаточні, вичерпні відповіді — цього нам не дано. Проте коли ми постаємо перед тезою, які відкриває нові перспективи мислення, нові аспекти проблеми й тим самим стає відкриттям, що спонукає до подальших пошуків, ми визнаємо її більш переконливою, ніж ті, які не містять у собі евристичного заряду. Така теза може розхитати наші попередні переконання, але водночас і показати нам нові можливості встановлення істини, оскільки вона малює перед нами щось таке, чого ми спочатку не помічали, — щось, що було прихованим, а тепер окреслює шлях пошуків. Такою властивістю відрізнялися колись *cogito* Декарта, бергсонівське поняття тривання, теза Гайдегера про онтологічну відмінність тощо. З появою такої тези метафізика завжди переходила на новий рівень мислення, на якому всі попередні тлумачення

мусили серйозно переглядати, іноді вони взагалі втрачали своє значення й поступалися місцем іншим, новим, наділеним більшою силою переконування. Дехто міг би легко дорікнути мені в тому, що обгрунтування, базоване на силі евристичної тези, не має ніякої цінності, що таку силу неодноразово виявляли тези просто хибні, про що, зрештою, свідчить уся метафізика від часів свого виникнення до наших днів. Що ж, ті, хто кидає цей докір, мають спочатку відповісти на запитання, чому така методологічно слабка наука, як метафізика, незважаючи на нищівну критику, існує й досі. Вони повинні також усвідомити, що виникненням цілої низки галузей наукових досліджень і навіть виникненням багатьох дисциплін вони зобов'язані метафізичним запитанням та пошукам відповідей на них. Хіба запитання щодо буття - оті, найперші - не породили космологію, астрономію, зоологію? Хіба запитання про вартість людського пізнання та про силу розуму не сприяли виникненню дисциплін, які зайнялися всебічним дослідженням умов пізнання, прихованих у людському організмі, у психіці, у традиціях, у ситуаціях, у світі, — тобто виникненню експериментальної психології, історії, соціології тощо? Хіба не антропологічні запитання метафізики відкрили нові виміри дійсності, такі, як мова та культура, сприяючи тим самим появі мовознавства, семантики, онтології тощо? Велике метафізичне запитання стосовно необхідності та випадковості породило теорію ймовірності, статистику тощо. Звичайно, породжені метафізикою науки вже давно живуть своїм власним життям, самі по собі й заторкують дедалі нові проблеми, стикаючись з практикою. Проте величезна евристична сила метафізики впродовж усієї історії, її невтомне прагнення постійно перевищувати саму себе й давати початок змінам усього людського знання, безперечно, заслуговують на увагу. Зрештою, нові запитання та ноні відповіді — це щось більше, ніж усього лише інтелектуальні "успіхи" людської думки на шляху до істини. їхнє значення не обмежене тим, що вони дають початок науці. Суттєвим є те, що відкритість думки, розширення її обріїв змінюють сам спосіб буття людини, те, якою вона є у світі та стосовно світу.

Й належало б сказати кілька слів про користь метафізики. Я не прихильниця того, щоб дивитися на будь-яке знання з прагматичної точки зору. Знання є цінністю саме по собі, а не тому, що завдяки йому ми можемо побудувати міст або створити атомну бомбу. Техніка — чудове продовження рук науки, але не її головна мета. Мета полягає у самій науці, у тому, що вона дає нам можливість розуміння світу. Метафізика робить це розуміння глибшим, критичнішим та ґрунтовнішим. Але передусім вона дає нам розуміння нас самих, нашої духовної сили, яка дає нам змогу переступити через обмеженість тіла. Звідси й певна її користь. Ставлячи метафізичні запитання й шукаючи відповіді на них, ми сягаємо більш високого рівня самосвідомості, а отже, й усвідомлення нашої слабкості перед лицем смерті та зла. Понад те, метафізика робить нас чутливими до іншого виміру світу -- світу, не обмеженого матеріальністю речей, світу цінностей, але разом з тим і світу логічних, інтелектуальних конструкцій, який, незалежно від того, чи схиляємося ми до концептуалізму чи до платонізму, захоплює своєю абстрактною красою так, начебто тут якнайповніше виявляє себе думка вищого розуму, все те, що є вічним та необхідним. Якщо все це омана та шахрайство, то слід сказати, що ця омана триває вже понад дві тисячі років, що саме на ній побудовано європейську культуру. Метафізика є головним чинником цієї культури й потребою кожної мислячої людини. Сьогодні, коли точиться стільки розмов про кінець філософії, а особливо метафізики, необхідно усвідомити, що вона дійсно може загинути. Як виглядатиме світ без неї? Зізнаюся, мене жахає картина виключно науково-технічної цивілізації, а в ній — образ обрізаної до технічної точності людини.

Переклад з польської О.ЯКСВИНИ